

Дрозд О.В.

аспірант,

викладач кафедри філософських наук,

Миколаївський державний університет

імені В.О. Сухомлинського

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ

У статті розглядаються актуальні проблеми християнської моралі та виховання толерантності. Автор аналізує причини байдужості та негативізму, що виявляють підлітки у ставленні одне до одного і подає деякі методики корекції.

This article consider actual problems of christian moral and education of tolerance. An author analyses the reasons of indifference and negativism, that teenagers expose in attitude toward each other and gives some methods of correction.

Постановка проблеми. Останнім часом в українському суспільстві продовжує зростати соціальне напруження, не припиняються міжетнічні та міжконфесійні конфлікти, які наскрізно пронизують усі сфери життя. Молодь виховується, в основному, життєвими реаліями, й далеко позаду залишилися високі християнські ідеали. У вченні раннього християнства сформульований моральний принцип взаємної поваги та взаємної свободи. Знаменита Нагорна проповідь закінчується моральним правилом: «І так, у всьому, як хочете, щоб з вами чинили люди, так і ви з ними» (Матф. 7, 12). Проте, ми дедалі частіше спостерігаємо спотворення загальнолюдських цінностей, які споконвіку закладалися світовими релігіями й культурами. Тому виховання толерантної особистості – не тільки і не стільки педагогічна проблема, а глобальна проблема всього суспільства, зокрема християнського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні підходи до визначення толерантності пропонують учені, але більшість розглядають, як

один із її типів, релігійну або міжконфесійну толерантність. Ми спираємося на класифікацію С.Щеколдіної.

Заслуговують на увагу роботи сучасних дослідників толерантності як соціально-педагогічної проблеми: О. Безкоровайна, Т. Білоус, О. Волошина, В. Маралов, О. Матієнко, Н. Пастушенко, П. Степанов, В. Сітаров, В. Тишков, О. Швачко. Принципи виховання толерантності досліджували Е. Антипова, Р. Безпальча, Я. Береговий, І. Бех, О. Захаренко, М. Уолцер та ін.

Мета статті – вивчити особливості виховання толерантності особистості у контексті християнських настанов і визначити психолого-педагогічні умови оптимізації процесу формування міжконфесійної толерантності у позашкільних навчальних закладах.

Специфіка соціальних умов розвитку і ментальних настанов багатьох дорослих людей визначає відсутність терпимості до чужої думки або віри, тенденцію до чорно-білого мислення (хто не з нами, той проти нас). На думку І.С. Якиманської, можливо саме через загострення етнічних і релігійних конфліктів останнього часу так багато зусиль дослідників спрямовано на вирішення «гарячих» міжконфесійних проблем. Християнська релігія сповідувала ідею толерантності (возлюби ближнього свого, прощай ворогів своїх, підстав другу щоку тому, хто вдарив). Майже забутий тепер ритуал Прощеної неділі включав систему вчинків, у тому числі словесних, що звільняють душу від тягаря осуду і неприйняття.

З християнської точки зору: щоб бути свідомим патріотом рідної України, треба не лише говорити про національну ідею та національні інтереси, а й робити все, щоб країна була осяяна благодаттю та світлом канонічної православної віри, бути свідком життєвої реалізації Христової правди та любові.

Важко не погодитися з міркуваннями видатного православного богослова, історика та філософа Олів'є Клемана: «Якби наше суспільство було дійсно плюралістичним, то у ньому про Біблію розповідали б у школах, без чого молодь не може мати доступу до своєї культурної спадщини.

У зв'язку з цим саме сьогодні у більшості навчальних закладів величезна увага приділяється тому, аби молоде покоління, завтрашнє майбутнє нашої нації, котрому належить розбудувати незалежну Українську державу, добре знало свою релігію, своє національне коріння, історію рідного народу, ґрунтовно розумілося на українській та світовій культурах, формувало в собі високі риси патріота.

Етнокультурна сфера життя української нації та «всіх корінних народів та національних меншин» (Конституція України. Стаття 11) тісно пов'язана із релігійно-конфесійною [3].

Історично так склалося, що Україна належить до поліетнічних держав, відповідно Конституцією передбачена рівність перед законом усіх, незалежно від походження, расової та національної належності, мови тощо. Держава гарантує всім національностям, що проживають на території республіки, право вільного національно-культурного розвитку [3].

За даними дослідження «Ставлення громадян до релігії та до поширення «нетрадиційних релігій»», проведеного Інститутом соціальної та політичної психології АПН України – конфесійна структура суспільства виявилася, з одного боку, вельми строкатою, що відповідає багатоманітності зареєстрованих релігійних об'єднань громадян. З іншого, спостерігається виразна чисельна перевага, по-перше, віруючих громадян без чітко визначеної конфесійної належності, по-друге, мирян, які належать до трьох християнських церков.

Найбільше (33,7%) опитаних визнали себе за православних без належності до певної конфесії.

Толерантність до представників іншого віросповідання у відповідності зі сферами соціального буття (за даними дослідження Центру толерантності)

Релігійна	толерантність в особистій сфері	толерантність в сфері роботи, послуг	толерантність в політичній сфері
У середньому	3,46	2,00	3,27
<i>За регіонами</i>			
Центр	3,08	1,85	2,69
Київ	3,47	1,84	2,9
Південь	3,9	1,6	4,09
Північ	3,1	2,58	3,07
Захід	3,4	2,18	3,00
Схід	3,4	1,97	3,1
<i>За статтю</i>			

Чоловіки	3,39	3,39	3,14
Жінки	3,51	2,04	3,26
<i>За віком</i>			
До 30 років	3,54	1,8	3,18
30-59 років	3,35	1,9	2,29
старше 50 років	3,54	3,2	3,11

Належність до певного віросповідання є причиною дискримінації – у 4% (з усіх зафіксованих видів дискримінації) випадків по масиву. Найбільший відсоток такої дискримінації зафіксований у Києві – 16% (серед опитаних, хто стикався з випадками дискримінації). Причому дистанція щодо представників іншого віросповідання є більшою у сфері особистій 3,5 та політичній 3,3, що свідчить про наявність відповідних вимог до політиків та прагнення знаходитися в оточенні людей, що сповідують схожі цінності.

Таким чином, сучасне українське суспільство виявляє низький рівень толерантності до представників відмінного від власного віросповідання. Цей стереотип наслідується дітьми, онуками, тому багато хто навіть не розуміє: чому і за що так негативно ставиться до представників іншої конфесії.

Якщо розглядати роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді, ми повинні ґрунтовно розглянути питання формування православної етики. Ми переконані, що толерантність посідає тут чи не найперше місце.

Толерантність – це терпиме, поважне ставлення до людей, визнання права кожної людини на індивідуальну поведінку в межах законів, прийнятих суспільством. Культура і філософія толерантності базуються на визнанні за кожною людиною права на власні погляди, принципи, відношення до того, що відбувається, права на свої національні та релігійні пріоритети.

Толерантність як історико-філософський феномен цікавила багатьох мислителів і педагогів. Зокрема гуманістичні ідеї знайшли свій розвиток у поглядах Я.А. Коменського, Д. Локка, М. Монтессорі, Й.Г. Песталоцці, Ж.Ж. Руссо, Ш. Сен-П'єра та інших. Почесне місце серед українських діячів в історії виховання толерантності особистості у світлі християнської моралі посідає творча спадщина Володимира Мономаха, Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко та ін.

В останні десятиріччя певний доробок у розвиток проблеми внесли філософи В. Андрущенко, В. Кремень, В. Лекторський, Л. Сохань, І. Фролов, В. Шинкарук, а також психолого-педагогічні дослідження А. Асмолова, С. Бондиревої, О. Вишневського, Л. Вишневської, І. Вільша, В. Глебкіна, Т. Гончарук, Г. Дмитрієва, В. Золотухіна, Л. Ібрагімової, М. Красовицького, В. Намілова, В. Оржеховської, А. Погодіної, О. Пометун, А. Сиротенка, А. Степанова, О. Сухомлинської, І. Тараненко, В. Тишкова, І. Шоробури та ін. Але ще й сьогодні ряд важливих проблем теорії та практики виховання толерантності залишається невирішеним, зокрема в релігійному контексті.

Російська вчена С.Щеколдіна називає релігійною толерантністю терпиме ставлення до догм різних конфесій, релігійності, особливостей літургії з боку віруючих та невіруючих, відсутність упереджень до представників різних конфесійних груп [6, 62]. Учена визнає релігійну толерантність як одну із зон, яка містить можливість того, що викликає необхідність прояву толерантності. Таких зон чимало: релігійна, етнічна, психологічна, ціннісна, комунікативна, поведінкова.

Так, у релігійній зоні найбільш імовірні дві небезпеки: суто особистісна: внутрішнє або зовнішнє неприйняття віруючих, віри в Бога; соціально забарвлена: неприйняття представників інших конфесій [1].

Толерантна особистість – це людина, яка добре знає себе, володіє собою та визнає інших. Виявлення співчуття, милосердя – важлива цінність толерантного суспільства. У психології щире переживання емоційного стану іншого, здатність розділити його почуття та настрої, визначаються терміном «емпатія». Розвиток властивостей емпатії особистості пов'язаний з умінням поставити себе на місце іншого. У християнській моралі поняття «емпатія» можна ототожнити з милосердям, яке виступає ключовим для пізнання Біблії.

Доведення вагомості толерантності для християнства знаходимо в працях багатьох стародавніх філософів, але особливе місце серед них належить Тертулліану. Він вважав, що зло породжує гнів, а, породжуючи його, веде до гріха, який походить від людського почуття, та виховується за образом «тупої собачої байдужості» [4, 226]. Звідси походить ворожнеча, людиноббивство, людське лиходійство, тобто нетерпимість, або інтолерантність. Підставою толерантності є рівновага, яка ставиться людині як обов'язок: забороняється гнів, приборкується душа, загнуждується свавілля та «вилучається отрута з язика». Це можливо лише завдяки терпінню, яке треба виробити в собі як рятівну та приємну звичку [1].

Важливим результатом діяльності філософів, і перш за все Вольтера,

стало визнання толерантності загальною цінністю та основним компонентом миру та злагоди між релігіями, народами та різними соціальними групами. У «Трактаті про віротерпимість» Вольтер не критикує жодної конкретної релігії, але показує, як вони на своєму шляху роз'їдаються забобонами і нетерпимістю. Вольтеру належить крилатий вислів, який передає емпіричну теорію толерантності: «Я не погоджуюсь з тим, що ви говорите, але пожертвую своїм життям, захищаючи ваше право відстоювати особисту думку» [5, 36].

У християнстві толерантність проявляється як відмова від насилля та щирість переконань. Прикладом цього явища ми вважаємо «Повчання Володимира Мономаха»: «... найбільше ж – убогих не забувайте, як можете, годуйте та подавайте сироті... Недужого треба одвідати, за мерцем іти... І чоловіка не можна минати, не привітавши, не сказавши доброго слова» [2, 40]. До речі, цю ідею використовують у своїх дослідженнях російські вчені В.Сітаров і В.Маралов, які схильні ототожнювати поняття педагогіка толерантності із поняттям «педагогіка ненасилля» [6]. На їхню думку, культура ненасилля характеризується тим, що людина в кожен момент свого життя обирає із купи альтернатив ті, які несуть у собі найменший заряд примусу, і робить цей вибір свідомо і компетентно [6, 4].

У християнській традиції проблема людської моральності завжди ототожнювалася з питанням про істину існування людини. Мораль постає тут не об'єктивним критерієм, що дозволяє оцінювати характер і поведінку, а практичною відповідністю особистісної свободи. Інакше кажучи, моральність безпосередньо пов'язана з величною подією спасіння людини.

Як зазначає Священик Діонісій Мартишин, православна теологія підкреслює важливість інтелектуальної праці, наполягає на першочерговому завданні: очищенні серця, преображенні життя та зміни розуму у христологічному напрямку.

Ми вбачаємо в толерантності активну моральну позицію і психологічну готовність до терпіння в ім'я взаєморозуміння між етносами, соціальними групами, людьми різного культурного, національного, релігійного або соціального середовища. Тому ми й плануємо стратегію формування релігійної толерантності у підлітків.

Зважаючи на особливості розвитку людини у підлітковому віці, виховання толерантної особистості у світлі християнської моралі слід розглядати як комплексну соціально-педагогічну проблему.

У своєму дослідженні ми враховуємо точку зору Г. Солдатової,

Л. Шайгерової, Л. Шарової, які працюють над проблемою виховання толерантності як стійкої особистісної риси у підлітків. Нам імпонують ознаки, які учені вважають головними для толерантної особистості:

1. Відмову від домінування, спричинення шкоди і насильства.
2. Співпрацю, дух партнерства, готовність миритися з чужою думкою.
3. Повагу людської гідності та прав інших.
4. Прийняття іншого таким, який він є.
5. Здатність поставити себе на місце іншого.
6. Повагу права бути іншим.
7. Визнання різноманітності та рівності інших.
8. Терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки [7, 95].

Саме на цих постулатах ми розробили програму: «Виховання релігійної толерантності», розраховану на вихованців позашкільних закладів віком від 12 до 16 років. Програма складається із 12 виховних заходів на морально-етичні теми, де за основу взято християнські цінності, пам'ятки світової культури. Улюбленими завданнями підлітків були інсценування життєвих ситуацій, лекції з основ «Етикету». Вдалими, на наш погляд, були тренінги, які ми проводили щотижня за матеріалами К.Фоппеля. Ми намагалися проводити заняття таким чином, щоб унаслідок послідовної роботи розвинути в учнів толерантну свідомість, яка б підказувала діяти толерантно не в поодиноких випадках, а виробити потребу в толерантності як якості особистості.

Наш констатувальний експеримент полягав у визначенні рівня релігійної толерантності у вихованців позашкільних закладів. З цією метою ми провели анкетування, інтерв'ювання та спостереження за підлітками під час відвідування позашкільних закладів. Експериментальною базою для нашого дослідження стали Будинок дитячої та юнацької творчості та Обласний еколого-натуралістичний Центр учнівської молоді м. Миколаїв.

За даними Управління у справах національностей Миколаївська область серед інших дуже вирізняється поліетнічністю. Зокрема, станом на грудень 2006 року стало відомо, що Миколаївську область заселяють представники 133 національностей. За даними інформації Відділу у справах національностей станом на 2008 рік в області здійснюється робота з формування толерантності і злагоди в міжнаціональних відносинах, забезпечення прав національних меншин, потреб їхнього етнокультурного, релігійного й мовного розвитку.

Ненасильництво, повага, гармонізація стосунків у художніх колективах, безумовно, сприяють розвитку співробітництва. А виховання культури толерантності, на наш погляд, має здійснюватися за формулою: «батьки+діти+керівник».

Висновки. Аналіз сучасної поліетнічної ситуації в Україні дав підстави стверджувати, що Україна є поліконфесійною державою. Тому, на сучасному етапі розвитку суспільству конче необхідно замислитися над проблемами налагодження терпимого, приязного ставлення до осіб іншого віросповідання.

У ході проведеного дослідження були виявлені низькі показники релігійної толерантності у підлітків, високі показники міжконфесійної інтолерантності, висока конфліктність, наявність релігійних стереотипів. Формуючи почуття толерантності в учнів, доцільно розвивати уяву, емпатію, співчуття, довіру, гідність як особливості толерантної особистості.

Психолого-педагогічна система заходів, ігор і методик, створена у просторі позашкільних закладів, на нашу думку, здатна забезпечити ефективне формування релігійної толерантності в підлітків. Успішність функціонування даної системи базується на активному втручанні батьків і педагогів у цей багатогранний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина О.В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – Вінниця, 2007. – 176 с.
2. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О.О. Любар; За ред. В.Г. Кременя. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766 с.
3. Конституція України. – К.: Україна, 1996. – 54 с.
4. Мириманова М.С. Конфліктологія. – М.: Академія, 2003. – 320 с.
5. Програма громадянської освіти: Методичні рекомендації щодо організації виховної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах у 2001/02 навчальному році від 03.07.2001, № 1/9-247.
6. Сітаров В.А., Маралов В.Г. Педагогіка і психологія ненасилля в освітньому процесі: навч. посібн. для студ. / За ред. В.А. Сластьоніна. – М., 2000. – 216 с.
7. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Шарова О.Д. Жить в мире с собой и другими: Тренинг толерантности для подростков. 2-е изд. – М.: Генезис, 2001. – 112 с.